
РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

УДК 574:911.2

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2020.eco.6-33.23>

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ СВІТУ ТА УКРАЇНИ

Гетьман В.І., Мовчан М.М.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
вул. Василя Липківського, 35, корп. 2, 02000, м. Київ
wi.getman@gmail.com

У статті розглянуто питання функціонального зонування територій національних природних парків України і національних парків світу як ключової проблеми їх територіальної організації або планування. У порівняльному аналізі показано як позитивні явища, так і недоліки вітчизняного та світового природоохоронного планування, насамперед рекреаційних територій.

Основним способом «самореалізації» національних природних парків є функціональне зонування їх території. Воно здійснюється для створення необхідних умов виконання національним природним парком функцій: природоохоронних (збереження біорізноманіття території, забезпечення екологічно збалансованого природокористування) і рекреаційних. Функціональне зонування є основним розділом проектів організації природно-заповідних територій та об'єктів України, охорони, відтворення та використання їх природних комплексів, що розробляються на об'єктивній науковій основі. Воно є однією з важливих проблем заповідної справи.

Практичний досвід створення та діяльності національних природних парків України переконує, що планування їх території має принципово важливе значення і є основною передумовою для забезпечення врівноваженого та безконфліктного функціонування таких поліфункціональних природно-заповідних установ.

Результатом функціонального зонування території національних природних парків є схема чи картосхема як наочне відображення просторових функцій, які ця територія має виконувати. На ній виділяють територіальні ділянки (функціональні зони), які різняться за функціями та цілями охорони, охоронними режимами і формами практичної діяльності в їх межах.

Функціональне зонування територій національних природних парків України здійснюється за вільним типом: загальний рисунок – мозаїчний, ділянки кожної зони представлені кількома контурами, тобто вони мають кластерний характер. У статті порушені питання щодо рекреаційних навантажень у межах вітчизняних і зарубіжних національних (природних) парків та їх нормативів. *Ключові слова:* функціональне зонування, планувальна організація, планувальні структури, національний природний парк, рекреаційні навантаження.

Functional zoning of the territories of national natural parks of the world and Ukraine. Getman V., Movchan M.

The issues of functional zoning of the territories of national natural parks of Ukraine and national parks of the world as the key problem of their territorial organization or planning are considered. In a comparative analysis, both positive phenomena and shortcomings of local and world environmental planning, primarily recreational areas, are shown. The issue of recreational pressure within local and foreign national (natural) parks and their standards is also raised.

It should be noted that the literature does not yet contain sufficiently scientifically substantiated methodological recommendations for the allocation of functional zones, their optimal areas, configurations, permissible anthropogenic (recreational) loads on parts of nature protected areas and sites. The practical experience of creation and functioning of the Ukrainian NPP assures that the problem of planning their territory is of fundamental importance.

Its practical solution is a basic prerequisite for ensuring the balanced and conflict-free functioning of these multifunctional nature protected areas. Functional zoning of the NPP territory can also be considered as a target spatial-functional model of the protected area. Accordingly, the practical activities for its protection are territorially differentiated by the allocated functional zones.

It is the way to implement this model. The planning organization is based on the features of the functional zoning of national parks, as well as on the basis of the territorial configuration of the landscape sites (forest areas, systems of lakes, groups of islands, river deltas and banks of large reservoirs).

The planning organization of national parks is the functional zoning of their territory, which is conditioned by natural factors, on the basis of which different types of spatial planning structures are formed, a kind of “frames” along the directions of natural axes taking into account the existing systems of settlement, production, transport and engineering structures. *Key words:* functional zoning, planning organization, planning structures, national nature park, recreational pressure.

Актуальність дослідження. Основним розділом проектів організації природно-заповідних територій та об'єктів України, охорони, відтворення та використання їх природних комплексів є функціональне зонування, я розробляється на об'єктивній науковій

основі і водночас є однією з важливих проблем заповідної справи.

Функціональне зонування здійснюється з метою практичної реалізації основних функцій природно-заповідних територій та об'єктів: збереження

цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів; створення умов для організованого туризму, інших видів і форм рекреації (рекреаційної діяльності) в природних умовах із додержанням заповідного (диференційованого) режиму; проведення наукових досліджень ландшафтних (далі – ЛК) комплексів та їхніх змін в умовах рекреаційного використання, розроблення відповідних наукових рекомендацій (охорона і використання природних ресурсів); здійснення екологічної освітньо-виховної роботи; сприяння соціально-економічному розвитку регіону (місцевості) [19].

Функціональне зонування – це розділення природно-заповідних територій та об'єктів на ділянки (зони) з різними режимами збереження, відтворення та використання природних комплексів [16]. Однак для зазначених територій та об'єктів ще не розроблені загальні теоретичні і методичні питання щодо зонування, не існує єдиної моделі його структури. Нині жодний міжнародний чи вітчизняний документ не засвідчує чітких критеріїв зонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні існує певний досвід проведення поліфункціонального зонування територій національних природних парків (далі – НПП). У цьому питанні заслуговують на увагу наукові доробки провідних вчених України С.Ю. Поповича (1992; 2007), Т.Ф. Панченко (2015), П.Г. Шищенко (1988) та інших.

Варто зазначити, що в літературних джерелах відсутні науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо виділення функціональних зон, їх оптимальних площ, конфігурацій, допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на ділянки природно-заповідних територій та об'єктів. Функціональне зонування територій НПП України здійснюється за вільним типом: загальний рисунок – мозаїчний, ділянки кожної зони представлені кількома контурами, тобто вони мають кластерний характер. Однак щодо цього питання і нині не припиняються дискусії.

Мета дослідження – актуалізувати тему пошуку нових (креативних) шляхів і форм здійснення функціонального зонування територій НПП України для оптимального збереження та охорони заповідного біотичного і ландшафтного різноманіття.

Методи дослідження. У статті дотримано чотирьох рівнів методології науки: філософсько-світоглядного, загальнонаукового, конкретно-наукового (методи ландшафтознавства) і техніки досліджень, а також використано аналітичний методологічний прийом (метод аналізу). Також застосовано низку інших методів, зокрема загальнонаукові (логічні) – метод синтезу, абстракції, індукції і дедукції; конкретно-наукові (методи ландшафтознавства, а саме спостереження, історико-географічний, порівняльно-географічний та інші методи).

Виклад основного матеріалу. Що розуміють під національним парком у світі і національним природним парком в Україні? Термін «національний парк»

вперше з'явився у Сполучених Штатах Америки, де 1 березня 1872 року спеціальним декретом 18-го президента Улісса Гранта був створений «для користі і блага нації» перший у світі Йеллоустонський національний парк («Країна чудес») площею 899 104 га. У 1890 році в США організували два нових НП – «Джосемайт» і відомий широкому загалу «Секвойя». Нині у США діють 58 національних парків і 359 природно-заповідних територій найвищої категорії. У Європі перший національний парк був створений у Голландії в 1905 році, потім у Швеції («Сарек», 1909 рік), Швейцарії (1914 рік). Нині у світі існує понад 2,5 тис. національних парків.

За єдиним природоохоронним визначенням, прийнятим на X Генеральній Асамблеї Міжнародної спілки охорони природи і природних ресурсів (далі – МСОП, IUCN), яка відбулася у Нью-Делі в листопаді 1969 року, національний парк (далі – НП) – це значна територія (необхідна для здійснення процесів саморегуляції екологічних систем), у складі якої одна або кілька екосистем, мало змінених або не змінених експлуатацією та поселенням людини, яка характеризується різними типами ландшафтів, багатством рослинного і тваринного світу, а також різноманітністю геоморфологічних систем, особливо цінних із наукової, освітньої, виховної та рекреаційної точок зору або яка характеризується природними пейзажами високої естетичної цінності [7].

У 1962 році на I Всесвітньому конгресі з національних парків, який відбувся у Сіетлі (США) як окрема категорія охоронних об'єктів був виділений природний парк. Основна функція природних парків полягає в організації умов для рекреації, туризму. В Україні природному парку відповідає регіональний ландшафтний парк.

У національних парках (II категорія за класифікацією МСОП) охорона природи частково поєднується з рекреацією, тобто відпочинком людей у природному, мало зміненому середовищі. Це означає, що вони виконують насамперед природоохоронну, а також рекреаційну функцію. В багатьох НП під рекреаційне використання відводиться до 5-10% території, однак природоохоронні задачі переважають над рекреаційними (хоча скрізь допускається екотуризм.). На відміну від заповідників, національні парки не можуть бути повністю закритими для відвідування [1].

Основним режимом на території НП, включаючи землі, які на час включення були неприродними, є режим невтручання. Не менше 75% площі вважаються суворо охоронними без регульованих заходів і порушень природної сукцесії. Антропогенні ландшафти там займають незначну площу.

На Другій світовій конференції щодо розвитку національних парків, яка відбулася у 1972 році в Йеллоустонському НП, було висунуто низку вимог: територія національного парку має підлягати функціональному зонуванню з чітким використанням

кожної із зон, необхідно обмежити або повністю заборонити користування автотранспортом, використовувати менш небезпечний вид пересування, ретельно обґрунтувати необхідність будівництва мережі доріг, зменшувати інтенсивність потоків рекреантів, пропонуючи їм паліативні природні території поза межами НП.

У наукових колах країн, зокрема пострадянського простору, незмінними залишаються *дві точки зору* (підходи, моделі) щодо пріоритетних функцій національного парку. *Перша* – національний парк є *природоохоронним об'єктом*, наближеним по статусу до заповідника (А. Банніков, В. Криницький). *Друга* – національний парк є *рекреаційним об'єктом* з підвищеними вимогами до охорони природи (М. Реймерс, Ф. Штільмарк) [6].

В Україні термін «національні природні парки» вперше офіційно з'явився із прийняттям Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року. До цього часу існувала назва «державний природний національний парк», затверджена Постановою Ради Міністрів Української РСР «Про класифікацію і мережу територій та об'єктів природно-заповідного фонду Української РСР» від 22 липня 1983 року № 311. Із 1972 року фігурувала назва «державний природний парк» відповідно до затвердженої Урядом «Класифікації заповідних та інших територій УРСР, що охороняються державою».

Відповідно до ст. 20 зазначеного вище Закону України національні природні парки – це природоохоронні рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, які створюються з метою збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів, мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Нині в Україні функціонують 53 національних природних парки. Перший (Карпатський НПП) оголошено таким Постановою Ради Міністрів Української РСР від 3 червня 1980 року (спочатку як державний природний, пізніше як державний природний національний). Однак перший український національний парк було створено у 30-ті роки минулого століття митрополитом Андреем Шептицьким. Нині на його місці знаходиться ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Грофа» площею 2533,8 га (Івано-Франківська область, Рожнятівський район) [17].

Практичний досвід створення та діяльності НПП України переконує, що проблема планування їх території досить важлива: її практичне вирішення є основною передумовою для забезпечення врівноваженого і безконфліктного функціонування цих поліфункціональних природно-заповідних установ. Основним способом «самореалізації» НПП є функціональне зонування його території. Воно здійснюється з метою створення необхідних умов для виконання національним природним парком приро-

доохоронних (збереження біорізноманіття території забезпечення екологічно збалансованого природоко-ристування) і рекреаційних функцій [9].

Функціональне зонування території НПП – це чітка диференціація у просторі його функцій. Воно може розглядатися як процес теоретичного пізнання та практичної реалізації існуючої інформації про парк. Результатом функціонального зонування території НПП є схема чи картосхема як наочне відображення просторових функцій, які ця територія має виконувати. На ній виділяють територіальні ділянки (функціональні зони), які різняться за функціями та цілями охорони, охоронними режимами і формами практичної діяльності в їх межах [7].

Функціональне зонування території НПП можна розглядати і як *цільову просторово-функціональну модель охоронної території*. Тому практична діяльність з їх охорони територіально диференційована за виділеними функціональними зонами. Функціональне зонування території є шляхом до реалізації цієї моделі. Склад функціональних зон і значеннєві показники їх територій у різних (вітчизняних і зарубіжних) національних парків відрізняються. Розглянемо спочатку схему функціонального зонування, прийняту для територій НПП України.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» з метою забезпечення виконання НПП покладених на них завдань щодо створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах із додержанням режиму охорони заповідних ЛК і об'єктів на їх території виділяють зони регульованої і стаціонарної рекреації [12]. Крім зон рекреації, також виділяють заповідну і господарську зони. Назви зон визначаються за їх основною функцією. Зона може поділятися на підзони. Межі зон проводяться за природними лініями (контурами) і поділяються на басейни річок, гірські хребти, береги водойм, лісові виділи.

У зоні регульованої рекреації дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок, забороняється діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних ландшафтів розміщеної по сусідству заповідної зони. Площа зони регульованої рекреації може становити 25-55% від загальної території парку рекреаційного типу і 30-60% – від природоохоронного типу.

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. Площа цієї зони становить 5-10% в умовах обмеженого рекреаційного використання і 10-20% – активного рекреаційного використання території парку. Можуть виділятися підзони інтенсивної та екстенсивної рекреації. Співвідношення площ таких територій знаходиться в межах 1:2.

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів,

режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників. Величина заповідної зони національних парків у світі визначається за міжнародними стандартами. В Україні її площа може становити 20-30% (20% – для зони Лісостепу, 10% – для Степу) від площі території НПП (якщо він має розвинуту рекреаційну функцію) і 30-50 (60%), якщо має розвинуту природоохоронну функцію. МСОП пропонує для національних парків мінімальну площу заповідної «території-ядра» до 1000 га [3; 10].

Заповідна зона НПП, розміщених у відносно екологічно стабільних регіонах і на мало порушених природних територіях гірських (високогірних, гірсько-лісових), рівнинних (лісових, водно-болотних, зандрових, моренно-зандрових, лиманних, солончакових, плавневих) ландшафтів і на морських акваторіях має становити більше третини від усієї площі парку.

Заповідна зона НПП, розміщених в екологічно нестабільних регіонах і на середньо порушених природних територіях (акваторіях) лісостепових, лучно-лісових, заплавної, прісноводних ландшафтів, має становити понад 20% від площі парку. Заповідна зона НПП, розташованих у не досить екологічно стабільних регіонах і на значно порушених природних територіях степових, лучних, байрачних, піщано-черепашкових, скельних, подових ландшафтів, має становити 15% від усієї площі парку або 10% від площі його природних ділянок [16].

У господарській зоні ведеться традиційна господарська діяльність із дотриманням вимог щодо охорони природного навколишнього середовища. Площа цієї зони залежно від її складу може становити 5-25% від території парку. При непогано розробленому і законодавчо затвердженому функціональному зонуванні НПП України лише незначна її частина відповідає II категорії міжнародної класифікації – національний парк (охорона екосистем і рекреація).

Так, площа, зайнята антропогенними ландшафтами у вітчизняних НПП занадто велика (на що є суб'єктивні причини з огляду на значну розораність країни) і має досить дивні розходження між парками – від 1% в Азово-Сиваському НПП до 95% у «Подільських Товтрах». Те, що в НПП «Подільські Товтри» на господарську зону припадає значний відсоток його території, а на заповідну менше 1% (0,61%), засвідчує «ефективність» природоохоронної діяльності в країні. Одне тільки «радує» – це найбільший (якщо не рахувати такого на острові Гренландія площею 70 млн га) національний парк Європи (261 316 га) [8].

Загалом антропогенні ландшафти займають до половини (і більше) території наших національних парків. Для порівняння, у Польщі ця величина коливається від 1% до 20% і становить у середньому 4% [13]. В Україні існує практика (функ-

ціонального зонування) виділяти землі, вилучені з господарського користування, і землі, надані НПП у постійне користування (хоча у зазначеному вище Законі такого «феномену» чітко ніде не прописано). Це, мабуть, було продиктовано прагненням збільшити площу природно-заповідного фонду України і «дотягнутися» до європейського зразка (10-15% від площі країни).

Частка земель, які знаходяться у постійному землекористуванні НПП України, невелика і складає в середньому $\frac{1}{4}$ частини від їх загальної площі, а по установках вона змінюється із напроцуд дивною амплітудою – від 1% у тих же «Подільських Товтрах» (крутосхили річкової долини Дністра шириною 100 м і протяжністю 120 км, які практично не можна використати) до 100% в Азово-Сиваському НПП. У ворогуючій з Україною Росії, наприклад, більшість національних парків належить до II категорії МСОП і порівняно з нашими вони мають значно суворіший режим і більшу частину земель у власному користуванні (83%) [1].

Цікаві особливості функціонального зонування мають національні парки Німеччини. Так, перший у цій країні національний парк «Баварський Ліс» має заповідну зону, три зони розвитку лісів, буферну зону та зону рекреації, яка включає дві підзони: інтенсивної рекреації (включаючи сектори історичних об'єктів, зоологічний, розважальний) та пішохідного туризму й альпінізму. Основну частину парку займає резерват (до 70% від загальної площі його території).

Йеллоустонський національний парк у США також має певні особливості у складі функціональних зон (з пріоритетом охоронюваних територій): території, доступні для автомобілістів, займають 25% від загальної площі парку; території, не доступні для автомобілістів, – 75% (включаючи підзони охоронюваного ландшафту – 50%, найпростішого облаштування ділянок для відпочинку – 25%) [14].

Крім зазначених, є й інші особливості функціонального зонування національних парків. Наприклад, виділення значних за площею спортивно-рекреаційних зон, які займають до 65% від території парку (Канада); охоронних (буферних) зон, які в 5 разів і більше перевищують площу самих національних парків (Франція); фауністичних зон туризму, мисливства (країни Африки); гірських фауністичних зон з обмеженнями для туристів: заборона магнітофонів, транзисторних радіоприймачів, яскравого одягу (Італія) [2].

На основі функціонального зонування національних парків, а також територіальної конфігурації місць ландшафту (лісові масиви, системи озер, групи островів, дельти річок, узбережжя крупних водойм) базується їх планувальна організація. Вона складається з планувальної структури і функціонального зонування території. На формування планувальної організації суттєво впливають такі типи її основних

елементів: лінійні (природні осі) – річки, прибережні смуги водойм, гірські хребти, а також транспортні магістралі, які перетинають парки, пішохідні і паркові дороги; точкові – населені пункти, виробничі комплекси [5; 20].

Планувальна організація національних парків – це зумовлене природними факторами функціональне зонування їх території, на основі якого формуються різні типи просторово-планувальних структур, свого роду «каркасів» за напрямками природних осей з урахуванням існуючих систем розселення, виробництва, транспорту, інженерних споруд.

За різних природних і соціально-економічних умов планувальна організація національних парків може мати такі планувальні структури (структурні схеми): кільцеву, лінійну, тупикову і комбіновану (рис. 1) [14].

За умови використання кільцевої планувальної структури парку заповідна зона займає центральне положення, рекреаційні – периферійне; лінійної – функціональні зони поступово чергуються вздовж природних осей (приморські, прирічкові райони); за тупикової структури центральне положення займають рекреаційні зони, а заповідна зона охоплює периферійні території (акваторії) парку (гірські, озерні райони); комбінована планувальна структура об'єднує всі попередні форми (тупиково-кільцева, лінійно-тупикова). Остання є найбільш поширеною схемою планувальної організації національних парків.

Кільцева планувальна структура характерна для багатьох вітчизняних і зарубіжних національних парків, таких як Карпатський, «Шацький» і «Синевир» (Україна), «Йеллоустонський» (США), «Татранський» (Чехія), «Вітоша» (Болгарія). За

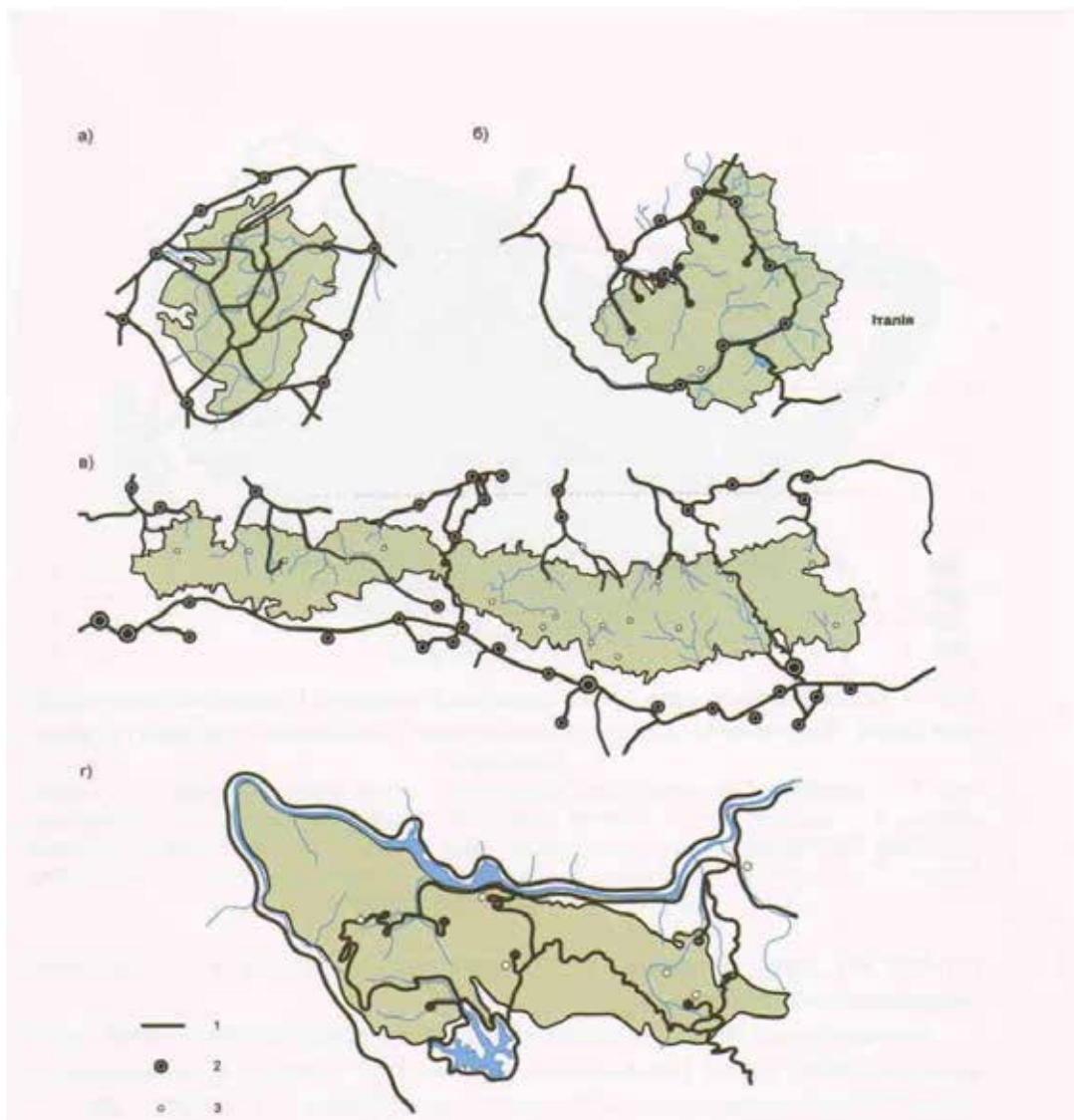

Рис. 1. Схеми планувальної організації території національних парків: а) кільцева (парк «Сімліпал» (Індія); б) тупикова (парк «Вануаз» (Франція); в) лінійна (парк «Централен Балкан» (Болгарія); г) комбінована (парк «Тара» (Сербія)). 1 – головні паркові дороги; 2 – населені пункти; 3 – туристичні бази

комбінованою схемою здійснена планувальна організація відомих зарубіжних національних парків: «Баварський Ліс» (Німеччина), «Лахемаа» (Естонія), «Аукштайтія» (Литва) [2; 14].

Значна кількість зарубіжних національних парків створюється на прибережних територіях морів, річок та інших великих водойм здебільшого за лінійною схемою планувальної структури йдеться про Прибайкальський (Росія), Метропарк (США), Гауя (Латвія), Куршська коса (Литва) [11; 14].

За комбінованою схемою організована планувальна структура національного парку «Pyrénées» (Франція), який розміщений уздовж гірського хребта вузькою смугою шириною від 1,5 до 20 км. У цьому парку 44% від загальної кількості місць для відпочинку належить стаціонарним закладам (готелі, туристичні притулки), а 64% – пристосованим оселям місцевих жителів. Цей національний парк міг би бути прикладом для наших вітчизняних парків, які могли б мати на балансі свої стаціонарні рекреаційні об'єкти типу названих вище, а також інтенсивно використовувати можливості сільського зеленого туризму (садиби сільських жителів).

Важливе місце під час розроблення планувальної організації (функціонального районування території) НПП України у проектах організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів посідає врахування допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень, рекреаційних потреб населення, кількості населених пунктів у регіоні.

Рекреаційне навантаження – це агрегатний показник антропогенного впливу (протягом комфортного періоду), що віддзеркалюється кількістю відпочивальників на одиниці площі, часом їх перебування на об'єкті рекреації і видом відпочинку. Нині для території НПП України запропоновано орієнтовні нормативи допустимого рекреаційного навантаження – 1 люд.-день/га, а конкретно для зони регульованої рекреації – близько 5 люд.-день/га, стаціонарної рекреації – 20-50 люд.-день/га [4]. Для американських національних парків чинні нормативи допустимих рекреаційних навантажень на 1 га значно вищі і становлять від 35 до 60 людей, що пояснюється набагато досконалішим рекреаційним облаштуванням (асфальтовані дороги, готелі, кемпінги).

Для забезпечення функціонування національного природного парку формують оптимальну для його території систему транспортних комунікацій, яка охоплює паркові автодороги – *парквеї* (для екскурсійно-туристського обслуговування), *режимні дороги* (для утримання заповідних зон, проведення науково-дослідних робіт, екологічного контролю за станом і режимом природно-заповідних територій), *рекреаційно-господарські дороги* (для функціонування відповідних об'єктів), зовнішні автодороги (для зв'язку національного парку з іншими поселеннями).

У національних парках туристичні пішохідні маршрути класифікуються так: прогулянкові (в обидва кінці) – до 7 км протягом 2 годин; пізнавальні, одноденні – до 18 км протягом 8 годин; пізнавальні, триденні – до 40 км протягом 20 годин; туристично-тематичні, багатоденні – до 75 км протягом 40 годин; туристично-спортивні, багатоденні – до 130 км протягом 48 годин [14].

У рекреаційних зонах національних природних (і регіональних ландшафтних) парків, у межах яких є водойми, можна створювати пляжні комплекси з урахуванням мінімальної довжини берегової смуги на одного відвідувача: для проточних водойм – 0,5 м, для непроточних водойм – 1,0 м. Згідно з нормами (ДБН 360-92, пункт 5.27) на морських пляжах для дорослих допустимо як мінімум 5 м² на людину [4].

Отже, функціональне зонування території НПП можна розуміти як форму його територіальної організації або територіального планування. Останнє як галузь науково-практичної діяльності у різних країнах має різні офіційні назви: ландшафтне планування (Німеччина), краєвлаштування (Литва), просторове планування (США), фізичне планування (Голландія). Територіальне планування (організація) полягає в обґрунтуванні такого впорядкування ландшафту (влаштування території ландшафту), за якого створюється конфігурація його територіальних елементів (місць, плям), що забезпечує максимально ефективне виконання заданих функцій.

Головні висновки. Функціональне зонування – це поділ природно-заповідних територій і об'єктів на ділянки (зони) з різними режимами збереження, відтворення і використання ландшафтних (природних) комплексів. Функціональне зонування національного парку є головною передумовою для його розвитку, гарантією збереження біорізноманіття та раціонального екологічно зорієнтованого природокористування. Результатом проведеного функціонального зонування території національного парку є схема (картосхема) як наочне відображення просторових функцій, які ця територія має виконувати.

На особливостях функціонального зонування національного парку, а також на основі територіальної конфігурації ландшафтних місць базується їх планувальна організація, яка складається із планувальної структури і функціонального зонування території. Планувальна організація національних природних парків – це зумовлене природними факторами функціональне зонування їх території, на основі якого формуються різні типи просторово-планувальних структур – кільцева, лінійна, тупикова і комбінована.

Важливе місце під час розроблення планувальної організації (функціонального районування території) національних природних парків України у проектах організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів посідає врахування допустимих рекреаційних навантажень.

Література

1. Гетьман В.І. Національні природні парки України. Київ : Редакція газет природничо-математичного циклу. (Бібліотека «Шкільного світу»). 2012. 128 с.
2. Гетьман В.І. Методичні рекомендації щодо визначення рекреаційних навантажень у межах природно-заповідних територій та об'єктів. Полтава : «Дивосвіт», 2017. 43 с.
3. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : монографія. У 2-х т. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. Т. 1. 431 с.
4. Забелина Н.М. Национальный парк. Москва : Мысль, 1987. 175 с.
5. Заповідна справа в Україні / під загальною редакцією Гродзинського М.Д. Київ : Географіка, 2003. 306 с.
6. Заповідники і національні природні парки України. Київ : Вища школа, 1999. 232 с.
7. Ключин В.А., Михайлова И.Ф. Архитектурно-планировочная организация национальных парков. Москва : ЦНТИ, 1976. 55 с.
8. Меллума А.Ж. Функциональное зонирование национального парка «Гауя» как основа для разработки программы дифференциальной охраны природы. *Растительный мир охраняемых территорий*. Рига : Зинатне, 1978. С. 12–19.
9. Менеджмент охоронних лісів України / під загальною редакцією акад. НАН України Ю.Р. Шеляга-Сосонко. Київ : Фітосоціоцентр, 2003. 299 с.
10. Методические рекомендации по архитектурно-планировочной организации природных парков Украинской ССР. Київ : КиевНИИПград, 1978. 89 с.
11. Методичні рекомендації щодо складу та змісту проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів. Київ : Центр екомоніторингу України, 2005. 95 с.
12. Национальные парки в Польше. Варшава : Шевелье, 1989. 16 с.
13. Панченко Т.Ф. Ландшафтно-рекреаційне планування природно-заповідних територій : монографія. Київ : Логос, 2015. 176 с.
14. Попович С.Ю., Устименко П.М. Рослинність і функціональне зонування Сіверсько-донецького природного національного парку. *Український ботанічний журнал*. № 3. 1992. Т. 49. С. 25–31.
15. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа : навчальний посібник. Київ : Арістей, 2007. 480 с.
16. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення. Довідник. Київ : Омега-Л, 1999. 240 с.
17. Проект організації території національного природного парку «Синевир», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2003 року № 47/ДС.
18. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації / Т.Л. Андрієнко та інші. Київ : Фітосоціоцентр, 2001. 60 с.
19. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Устименко П.М. Критерії функціонального зонування природних національних парків. *Український ботанічний журнал*. № 3. 1988. Т. 45. С. 79–81.
20. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. Київ : Выща шк. Головное ид-во, 1988. 192 с.
21. Global ecology: a New Arena of Political Conflicts / Ed. By W. Sachs. London, New Jersey, 1993. 262 p.
22. Tolle P., Forest J. National park servise in Sonth Florida. 1981. 79. № 8. P. 512–515.